

Peter Simonič

Solidarnost in vzajemnost v času recesije. Razumevanje starih in novih vrednosti in vrednot v poznem kapitalizmu

Finančna kriza in njene posledice v evropskih družbah kažejo na pomanjkljivosti sedanjega gospodarskega sistema. Še posebej v t. i. obrobni državi se dramatično povečujejo brezposelnost, nižanje porabe, občasnost del, prisilno preseljevanje delovne sile, revščina, deložacije itd. Neoliberalna politika, ki ji sledi večina evropskih vlad, ponuja malo možnosti za rešitev nastale situacije.

Za premagovanje gospodarskih težav se pojavljajo nove in ponovno oživele oblike proizvodnje, oskrbe, distribucije in potrošnje, ki jih pogosto in splošno imenujemo alternativne ali skupnostne ekonomske prakse. Pri ustanavljanju takih sodobnih organizacij se kažeta dva problema: prvič, da trenutno gospodarsko situacijo razumejo kot zgodovinsko specifično in enkratno, ter drugič, da njihovi predlagatelji organizacijske modele nekritično prenašajo iz enega zgodovinskega ali geografskega okolja v drugo, ne da bi upoštevali konkretne okoliščine njihovega obstoja.

Antropologi že dolgo poročajo o notranji povezanosti, vzajemnosti in »socialni varnosti« številnih neevropskih in predindustrijskih *skupnosti*, ki pa so bile na zahodu praviloma označene kot arhaične ter sčasoma integrirane v globalni kapitalistični družbeni sistem, temelječ na tehnološkem razvoju, populacijski rasti in urbani koncentraciji, globalni menjavi in privatizaciji dobičkov. Antropologi so sprva uporabili znanje meščanske državotvorne sociologije, politologije in ekonomije, da bi potem spodnesli njihove temeljne predpostavke in na dolgi rok razvili univerzalno vednost o človeku. Antropološko zanimanje za (majhne) skupnosti lahko gotovo pripomore k diverzifikaciji, demokratizaciji in humanizaciji ekonomije. A ko v razpravo pritegnemo spoznanja arheologije in historične antropologije, ugotovimo, da danes državo in njene krize mislimo le v okviru družbe, ki je nastala po francoski in ameriški revoluciji, čeprav je meščanska država nastajala veliko dalj časa. Tudi sicer je institucija države veliko starejša ter jo v družboslovju in humanistiki pogosto enačimo s civilizacijo – z nastankom mestnih držav in družbenih hierarhij.

Ko ozavestimo raznoličnost človekovih naravnih pogojev in zgodovinske spremembe v politično-gospodarskih pogojih bivanja (hegemonije in njihove alternative), ugotovimo, da je fenomen skupinske pripadnosti in deljenja virov mnogo starejši od ideje *solidarnosti*, na katero so prisegli ob francoski revoluciji (»bratstvo«),

teoretsko pa so jo pozneje skušali opredeliti utemeljitelji sociologije (G. Simmel, F. Tönnies, E. Durkheim, M. Weber, K. Marx). Temeljne družbene enote predkapitalistične družbe so bile družine in razširjene družine. Sorodstvene povezave so bile temelj izmenjave dobrin, uslug in lojalnosti, moralnih zavez ipd. Izven teh družinskih zamejitev je v tehnološko enostavnejši fevdalni družbi obstajala medsebojna pomoč med kmeti pri gradnji hiš, obdelavi polj ipd. Tudi sosedje v mestih so si pomagali pri varstvu otrok in stroških pogrebov ali pa so skupaj načrtovali projekte, ki so zadevali njihovo sososko. Obrtniki so se združevali v cehe, prek katerih so novačili vajence, organizirali izobraževanje in ustanavljali varstvene sklade.

Utemeljitelji in kritiki meščanske sociologije so v času nastajanja nacionalnih držav in porajajočih se razrednih bojov v 19. stoletju solidarnost utemeljevali glede na politični program, ki so mu sledili, vendar so vsi čutili, da je treba vsaj na papirju zarisati meje rastočemu individualizmu. Razredna solidarnost industrijskega proletariata od 19. stoletja je pogojevala tudi nastanek (nacionalne) države blaginje v drugi polovici 20. stoletja.

Drugi problem je, kot rečeno, povezan s presplošnim umevanjem, poimenovanjem ali nekritičnim prevzemanjem alternativnih modelov človekovega organiziranja. Zato je čas, da premislimo analitične kategorije in koncepte, ki jih uporabljamo v antropologiji, da bi lahko presegli lokalne interakcije in obogatili širše teoretične razprave o sodobnih človeških skupnostih. Solidarnost danes pogosto iščejo in izrekajo v nekaterih akademskih, političnih in cerkvenih diskurzih, antropologija pa nikoli ni dokončno posvojila tega koncepta, ampak je prek analize družbenih odnosov v procesih materialnih menjav sčasoma razvila koncept vzajemnosti ali recipročnosti (B. Malinowski, M. Mauss, K. Polanyi, M. Sahlins, S. Narotzky). Neposredno obdarovanje je imelo pri tem prav posebno vlogo in je relativiziralo naravnost tržnih družbenih odnosov atomiziranih, egoističnih in racionalnih posameznikov. Antropologi so naboru recipročnih človeških skupnosti dodali še lovce in nabiralce, pastirje, plemenske skupnosti in druge oblike, ki so na ravni vsakdanjih praks zarisovale različne kolektivne identitete. Sodobna antropologija torej v dveh vidikih krha in obenem bogati utrjeno umevanje solidarnosti, pripadnosti in skupnosti: v časovni razsežnosti, ker (pogosto spekulativno) sega v zgodovino in evolucijsko preteklost, da bi lažje razumela sedanost; in v prostorski razsežnosti, ker jo zanimajo bližnje in daljne lokacije ter mikroidentitete, ne le domača *družba*, ki jo v meščanskem in kritičnem družboslovju po inerciji in po moje neupravičeno enačimo kar z *nacionalno državo*. Zaradi tega je bila antropologija vedno nekoliko arhaična oziroma na imperialnem ali dediščinskem robu modernih državotvornih znanosti: različne oblike kolektivizmov in komunalizmov so pač logična posledica njenega temeljnega epistemološkega reza – naravnosti k najrazličnejšim (neevropskim)

skupnostim in njihovim vsakdanjim praksam, ki so pogosto v napoto ali celo uporne hegemonim logikam in praksam.

V okviru družboslovja je solidarnost torej predvsem sociološki koncept, povezan z nastankom evropskih nacionalnih držav: vključuje dobrodelnost in redistribucijo, skratka mehanizme prerazporejanja in altruizma, ki blažijo ali odpravljajo premoženjsko neenakost, nastalo zaradi družbene stratifikacije. Za meščansko sociološko solidarnost je značilno, da ni mogoče vzpostaviti resnično enakovrednega odnosa med darovalcem in prejemnikom (zaradi politično-ekonomske neenakosti in odtujenosti) in da je potrebno posredovanje državnih ali drugih oddaljenih institucij, ki izvajajo *redistribucijo* (socialne politike, subvencije, skladi, NVO ipd.). V tržnem okolju se pozivi po solidarizmu kažejo kot diskurzi in prakse pravičnosti in etike, socialno odgovornega podjetništva, sponzorstva, dobrodelnosti ipd. Sociologija, temelječa na marksističnem izročilu, zavrača tako perpetuiranje in maskiranje temeljnih družbenih neenakosti, vendar praviloma še vedno ostaja na ravni družbe in države, mikroraven človeških skupnosti pa ji je večinoma tuja. Recipročnost je v tem oziru domena (ekonomske) antropologije in v očeh zgodovine sociološke teorije spada predvsem v okvir Tönniesove organske skupnosti (Gemeinschaft) ali Durkheimove »mehanske solidarnosti«. Razmerje med sociologijo in antropologijo se kaže kot odnos med makrosocialno (nacionalno, globalno) ravni in mikrosocialno (družinsko, lokalno) ravni. Ostra delitev danes ni mogoča, saj iz obeh znanstvenih disciplin prihajajo pobude za preseganje meja: tudi sociologi se ukvarjajo z vaškimi skupnostmi, družinsko problematiko in različnimi interesnimi skupinami, sodobni antropologi pa z narodom, državo in svetovnimi sistemi.

Procesi vzajemnosti in solidarnosti so potekali v preteklosti in so še vedno pomembni v gospodinjstvih, bratovščinah, ložah, cehih, vaseh in agrarnih skupnostih, v mestnih občinah, soseskah, verskih skupnostih, družinskih podjetjih, državah, zadrugah, univerzah, tovarnah, sindikatih, komunah, v pravični trgovini, klubih, vrtičkarskih skupnostih, kolaborativni potrošnji, lokalnem denarju, univerzalnem temeljnem dohodku, v idejah nove slovenske levice ipd. Tudi pomemben del korporativnega poslovanja je utemeljen na ekskluzivistični solidarnosti in vzajemnosti novih elit. Vendar sta izvedba in kakovost sodelovanja, vzajemnosti, solidarnosti ter pripadnosti družb in skupnosti od primera do primera različni, kar je treba upoštevati, ko razvijamo (alternativno) teorijo in prakso skupnostnih ekonomij (angl. »shared economies«).

S takšnimi izhodišči smo se v Mreži za antropologijo ekonomije, ki deluje v okviru Evropske zveze socialnih antropologov, februarja 2014 v Barceloni lotili priprave prvega seminarja. Verjetno ni naključje, da smo bili pobudniki seminarja

iz treh evropskih držav, ki jih je zadnja gospodarska kriza najbolj prizadela: dr. Hugo Valenzuela iz Španije, Dr. Patty A. Gray z Irske in dr. Peter Simonič iz Slovenije. Zaradi novosti mreže in implicitnega politično-ekonomskega poslanstva seminarja je bil odziv med kolegi zadržan. Seminar se torej ni ponašal z velikimi in uveljavljenimi imeni ekonomske antropologije. A številna udeležba mladih doktorskih študentov in doktorandov antropologije daje slutiti, da so to teme, ki so povezane z generacijskim obratom v času krize socialne države in da teorija pri njih povsem pragmatično prehaja v aktivizem. Nekaj udeležencev je pripravilo besedila za tokratno tematsko številko revije *Ars & Humanitas*. Drugo skupino člankov so prispevali slovenski avtorji – predvsem s področja antropologije, pa tudi politologije in sociologije, ki sem jih povabil k sodelovanju, da bi spodbudil tovrsten premislek ter razvoj teorije skupnosti in družbenosti doma.

Pred seboj imamo širok spekter razprav o solidarnosti in recipročnosti. V grobem in pogojno bi jih lahko razdelili v dve skupini. Nekatere na osrednja vprašanja barcelonske konference odgovarjajo posredno – z analizo nastajanja in delovanja najrazličnejših družbenih mikroskupin v preteklosti in sodobnosti (M. E. Santana, B. Kravanja, D. Podjed, J. Repič, P. Simonič). Druga skupina prispelih člankov pa govori o neposrednih odzivih ljudi na zadnjo krizo globalne tržne ekonomije (R. Alquézar in drugi, C. Toplak, I. Sabaté, N. Vodopivec, V. Korošec). Vsi prispevki se na svoj način dotikajo danes pogosto omenjane participativnosti in ekonomske demokracije, ki se ponujata kot rešitev za apatičen svet potrošništva na eni in zdravilo proti manipulacijam političnih in gospodarskih elit na drugi strani.